

Gróf Batthyány Ádám, a levéltárrendező.

Vas Gereben «Nagy idők, nagy emberek» című regényében a nagyhírű körmendi levéltárról is megemlékszik: a Baltay contra Baltay=féle per fontos 30 csomóját Csapó levéltárnok veszi át megőrzés végett, s herceg Batthyány Lajos jelenlétében helyezi el a körmendi levéltárban.¹ A regényíró ezzel jelezni akarta azt a lelkiismeretes és szigorú pontosságot, amellyel a hercegi család ezt a híres levéltárat kezelte és kezelte.

Meg kell jegyeznünk, hogy Csapó levéltárnok nem költött személy, hanem még a XIX. század elején is élő és működő körmendi levéltárnok volt; a levéltárat oly szigorúan őrizte, hogy oda a herceg tudta nélkül még a megye alispánját sem eresztette be. Úgy látszik, részint Csapó (lébényi vagy tolnai Chapó) egyénisége, részint pedig a körmendi levéltár titokzatos zárkózottsága és sejtelmes ismeretlensége² hatott a regény-

¹ A Szent István-Társulat kiadása, 64. l.

² Hogy a körmendi levéltárat még a múlt század második felében, a történettudományok föllendülésének korában sem ismerték, arra példa Thaly Kálmán ismertetése (Századok 1869, 259—261. l., mindössze egy és egynegyed oldalon.). Thaly ekkor Körmendről még csak annyit tud, hogy a levéltár Árpád-kori okleveleit Wenzel Gusztáv le-másolta, azután a Batthyány-család eredetét illetőleg ad némi ízelítőt, a levéltárat igen röviden és kizárólag az elenchusok alapján ismerteti, tehát voltaképpen a levéltár egy töredéke kerül ismertetésre. A missili-sekről nem lehet tudni, mi alapon megállapítja, hogy azok 1630-tól (!) 1703-ig (!) terjednek. Végül röviden megemlékszik Schwegler Henrik Kristóf császári tolmács kéziratáról, a «De Canisa a Turcis revindicata» című műről. Ld. Memorabilia 1341./B. (Körmendi Füzetek. 2. szám, 154. l.). Ahhoz, hogy Thaly a körmendi levéltárat tüzetesen és szakszerűen ismertesse, néhány hónapi alapos tanulmányozás kellett volna. — Zimmermann, F.: «Über Archive in Ungarn» c. dolgozatában (Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde 1891) a körmendi levéltárról csak annyit tud: «Archiv der Fürsten Batthyány. Aeltestes Stück aus dem Jahr 1207.» (!) Nem egészen másfél sor, s ebben is tévedés van! Ennél kevesebbet igazán bajos lett volna hazánk egyik legnagyobb magánlevéltáráról írni.

íróra, s így örökítette meg a levéltárat és levéltárnokot regényében.

Csapó tehát még 1812—14-ben élt³ és valószínűleg folytatta azt a rendezési munkát, melyet a XVII. század közepe táján még Batthyány (I.) Ádám gróf elkezdett, s amelyen azután a XVII. és XVIII., sőt a XIX. században is szinte szünet nélkül dolgoztak (Csepreghy, Paulik, majd Chernel, Sövegjártó, Karay stb.). Ezekről a hatalmas, de — mai szemmel nézve — sokszor fölösleges munkálatokról tanuskodik a körmendi levéltárban ma is meglévő rengeteg elenchus.

A körmendi, azaz akkor még németújvári levéltár első alapos és általános rendezése Batthyány Ádám gróf nevéhez fűződik, aki sokoldalú elfoglaltsága és folytonos utazásai ellenére ráért arra is, hogy levéltárát rendbe szedje és rendezve adja át az utódoknak. Ezzel azonban nem akarjuk azt állítani, hogy a németújvári levéltárban Ádám gróf előtt valamelyes rend ne lett volna. Részleges és ötletszerű rendezések történtek már a középkorban is. Találunk a körmendi levéltárban középkori eredetű levéltári lajstromokat és lajstromtöredékeket, amelyekből látjuk, hogy egy-egy uradalom tulajdonjogának védelmére, vagy pl. osztály alkalmával a tárgyra vonatkozó okleveleket összeszedték, jegyzékbe foglalták, regesztázták, még pedig az akkori gyakorlat szerint a regesztákból mindenütt következetesen elhagyták a legfontosabbat, az évszámot, úgyhogy az oklevelek korát csak akkor tudjuk hozzávetőleg meghatározni, ha véletlenül királyok, vagy megnevezett nádor, országbíró stb. oklevéléről van szó.

A körmendi levéltár legrégebbi keltezett levéltári lajstromfüzete 1511-ből való. E 16 negyedrétdalalás füzetben össze vannak állítva azon oklevelek regesztái, amelyeket Batthyány Benedek választott bíróság ítélete alapján Budán kénytelen volt Batthyány Boldizsárnak átadni.⁴ Itt tehát levéltárosztályról van szó: a már ekkor tekintélyes anyagú Batthyány-levéltárnak, úgy látszik, a felét Batthyány Boldizsár kapta meg. Ha tehát föltesszük, hogy a két Batthyány a levéltár anyagán fele-fele arányban osztozott, akkor e füzet csak a levéltár felének leírását adja.

Ezenkívül van egy keltezetlen, de a középkorból való,

³ Csapó levéltárnokról: Körmendi Füzetek 2. szám 158—159. l.

⁴ «*Registrum litterarum quas prius dominus Benedictus Bathiani domino Bude assignarat, 1511.*» A második lapon bővebb címe ez: «*Registrum litterarum per dominum Benedictum de Bathyan Buda domino Balthasari de eadem per arbitrativam dispositionem proborum superinde inter eos factam datarum et assignatarum.*»

82 negyedrétdalalas lajstromfüzet is,⁵ melynek címe: «Hic sunt diversa registra diversarum literarum et privilegialium domini Balthasar de Bathian». Azaz Batthyány Boldizsár különböző okleveleinek és privilégiumainak különböző lajstromai. Körülbelül egykorú lehet az előbbivel és a füzet hátára rá van jegyezve, hogy az összeállítás Orossóczi Miklós műve. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy *Orossóczi valószínűleg a Batthyány-család első ismert levéltárnoka volt*. Orossóczi a regisztrumot ingatlanok szerint állította össze, s művében először a szlavóniai Kristalóc=ingatlanra, azután Mogor=ra, Garignicára, Gerebenre, a fejérvármegyei Batthyánra, azután Butkaföldre vonatkozó oklevélregesztákat találunk. A lajstromfüzet az «expeditoriae diversae» című résszel végződik. A regeszták ebben a lajstromfüzetben is kivétel nélkül keltezetlenek.

E füzetekben tehát csak alkalmi oklevélösszeírásokat láthatunk; ilyenféle összeírás, vagy összeírástörödek a körmendi levéltárban részint a középkorból, részint a XVI. századból több is található.⁶

Már komolyabb és mondhatnánk szakszerűbb az az összeállítás, amely 1613 szeptember 25-én a dobrai számadáskönyvekről készült és amely 80 tételben, 1541-től kezdve azoknak a számadáskönyveknek címét tartalmazza, amelyeket Scholtz Sebestyén dobrai tisztartó mint levéltári anyagot Batthyány Ferencnek átadott és amelyeknek nagy része ma is megvan.⁷

⁵ A 82 lapból 48 üres!

⁶ Ilyenek pl.: «Registrum factum super litteras quas inposuimus in ladulam.» Itt másfél oldalon el van mondva, hogy egyes capsulákban miféle természetű oklevelek vannak. Pl. Protestatoriák, inquisitionis relaciones, vagy pl. «In eandem ladulam inposuimus octo litteras super sales tempore prefati Banatus de Jaycza e. d. Bathasar (így!) deputatis, cum quibus continentur quedam littere assecutorie super solutionem sallarii» stb. — Egy másik ilyen jegyzék címe: «Registrum super literis apud magnificum Johannem de Korothna existentibus domini Balthasar de Bathian», azután: «Registrum literarum capitularium in hac scatula contentarum» 1534-ből, itt a második oklevél Zrínyi Miklós egy záloglevele «et de reddito expeditoria», majd Istvánffy Imre egy kötelezvénye következik stb. Egy másik összeírás címe: «Hic in ista scatula sunt litere infrascripte. — Litere donacionales serenissimi principis condam Joannis regis super Kesmark et Wywar, — Litere donacionales Joannis regis super Wereswar. — Litere concordiales Joannis regis et donacionales super Kesmark» stb., stb.

⁷ Ennek az összeírásnak címe: «Consignatio Regestorum et Urbariorum, quae reperta fuerunt in Arce Dobra, et postea spectabili et magnifico Domino Francisco Bathiani etc. in Rohonc tradita sunt per me Sebastianum Scultetum, die 25 Septembris, Anno 1613.» Négyoldalas jegyzék, a végén Batthyány Ferenc és Scultetus Sebestyén aláírásával és gyűrűs pecsétjével.

Ez az összeírás sem készült levéltárrendezés céljából, hanem csak egyszerűen jegyzékbe foglalva sorolja föl a számadás-könyveket, minden darabnak évszámát és pontos leírását megadva.

Úgy látszik, hogy már Batthyány Ádám atyjának, Ferencnek idejében némileg rendezve voltak az urbáriumok is, legalább is Szalónakon, de valószínű, hogy a többi Batthyány-uradalomban is. Ugyanis Batthyány Ádám 1636-ban Szalónak urbáriumait kereste, de nem találta. Erre fölvilágosításért anyjához fordult, aki 1636 november 29-én Szalónakról fiának a következő választ adta: «Az urbariumot feöl találván ládáimban im megh küldöttem, nem itélem, hogy it ennél job Urbariumot találj; az réghi urbariumokat szemeimel nem láttam, hanem valamint eleitül foguást az számtartóházban voltanak, mostis az szerént uannak és ot találod megh üket».⁸ A gazdasági természeti iratokat és könyveket a számtartó «ház»-akban őrizték. Pl. Németújvár 1640 aug. 17-én kelt inventáriumában a számtartó házban egy «Lajstromos Almarium»-ot és négy «Lajstromos Polcz»-ot találunk, azaz másszóval itt őrzik a vár és uradalma gazdasági levéltárát, mely ekkor már mindenesetre rendezve lehetett.

I.

A sokat jövő-menő, rendkívül tevékeny és mindennel törődő Batthyány (I.) Ádámnak jutott eszébe, hogy levelezését, írásait rendbe szedje. Erre valószínűleg különös rendszertete vitte rá. Mindenét a legpontosabb rendben tartotta, s ez alól a levéltár sem lehetett kivétel. Sokirányú, temérdek elfoglaltsága közben is időt tudott szakítani magának arra, hogy írásait, azokat, amelyeknek rendezéséhez latin tudás és különösebb szakértelem nem kellett, maga rendezze. Viszont a középkori anyag átnézésére és rendezésére latinul tudó, a középkori írások olvasásához értő embert szerzett, aki azután az egész középkori anyagot regesztázta és egyúttal elenchust is készített.

Ádám gróf tehát elsősorban saját korának levelezését, írásait, számadásait, urbáriumait, inventáriumait stb. rendezte azzal a hihetetlen munkabírással, szorgalommal, türelemmel és pontossággal, mely általában jellemzi. Levéltára rendezésében, ügylátszik; saját elgondolású elveket követett. Elsősorban a missilislevelek tömegét rendezte. Itt elgondolása az volt, hogy a missiliseket levélírók és keletkezési idő szerint rendezi. Elgon-

⁸ Poppel Évának 1636 szeptember 29-én Szalónakon kelt levele, Körmend, missilisek.

dolása tehát *teljesen modern*, terve végrehajtásában azonban már csak azért sem lehetett következetes, mert ezt a rendezés technikai keresztülvitele egyenesen kizárta.

Ádám gróf egy-egy levélíró leveleit 10—20 darabonként, apróra hajtogatva, összecsomagolta és a legkülső levélre sajátkezűleg ráírta pl. «Anno 1641. Forgács Ádám és Sigmund levelei». Vagy: «Anno 1650. die 1 Januritol (így!) Julliusigh kermendi vicze kapitaniom Francsics Gaspar levelei fel esztendő alat vallok». Vagy: «Anno 1643., die 1643. 1. Januariostol fogvást vltima Juliusig valo levelei az Zrini vraknak es Csaki Laszlonak s Questenbergnek».

Itt tehát már az eredeti elgondolás végrehajtása akadályokba kezd ütközni s Ádám gróf kénytelen elvét feladni, amidőn egy csomagba Cs. Q. és Z. betűs leveleket csomagol össze. Az eredeti elgondolásnak feladása még szembetűnőbb, amidőn egy csomagocskába kénytelen 7—8, sőt még több különböző kezdőbetűs levélíró levelét egybefoglalni és a csomagon ezt így részletezni: «Anno 1640. Draskouich Janos es Gaspar levelek egi=egi, Kery Janosé 2, Czirakye 1, Joo Miklose egi, Revay Ferencé egi, Illeshaszi Tamásé egi».

Batthyány tehát eredeti elgondolásához a gyakorlatban következetesen már csak azért sem ragaszkodhatott, mert az eredeti összehajtogatásban csomagolt, és így írásra kevés felületet nyújtó levelekre a levélírók terjedelmesebb névsorát helyszűke miatt rá sem vezethette volna. Így tehát kénytelen volt eljárását módosítani. Pl. «Kancellarivs vram es az nemet sogo=rok es azon kivöl beczi io akaroim leveleik».

E csomagba tehát a kancellár levelein kívül már annyi «német sógor» és bécsi jóakaró levele került, hogy ezek nevének felsorolása a rendelkezésre álló levélrészfelületre nem fért rá. Így Ádám gróf kénytelen volt elvét a rendezés használhatóságának rovására túlságosan egyszerűsíteni, itt már sem az időrendi, sem a levélírók neve szerinti csoportosítás nem volt keresztülvihető. Egész csomó ilyenféle fölírásokat találunk, melyek a rendezés eredeti elgondolásának gyakorlati kivihetőségét bizonyítják: «Anno 1645 esztendőbeliek eszek mind vgi mint keöllen keöllen felle nemet groffok es vrak levelei kiket irtanak egireölis masrolis es obriszterek s mas tiszt=viseleök level is vannak». Vagy: «Anno 1638. esztendőbely sok keöleön keölon felle feö emberek levelei mind dunan Tul es inedes az dunan». Vagy: «Keöllen keöllen rendbeli feö embereknek az levellök, mind fell esztendő allat valok 1644». Vagy: «Anno 1646 esztendeöbeliek vgi mint eniha varasnak az irt levele es az Vas varmegienekis enihani irt level van itten, kiket

holmi dologban irtanak volt). «Anno 1640. keölen keölen felle szolgaink levelek vdvariak és mas rendbeliek is». «Anno 1638. 1639. esztendőbeli levelek keöleön keöleönfele nemes azonioknak, ki eoszvegi, ki anekeöli». Végül: «Enahany Esztendőbeli Teöröknek az irt levelek, keölen keölen felle Emberekteöel es dolgokrol, *eleg haszugsagh van benek*«. Ez utóbbi fölírást Zulimán tihája 1641 július 27-én Kanizsán kelt levelén olvashatjuk.

Megtörtént az is, hogy Ádám gróf a levelek becsomagolása után eltévesztette a fölíratot. Így pl. egy csomagra ráírta, hogy: «Nadasdi Pall levelei». A csomag viszont Esterházy Miklós nádor, Poppel Éva, Nyáry Krisztina és II. Ferdinánd király leveleit tartalmazta.

Az így rendezett missilislevelek használhatóságát némileg előmozdította volna megfelelő elhelyezésük. Valószínű ugyanis, hogy, mint a levéltár egyéb anyagát, a kor szokása szerint a leveleket is fiókokban tartották, ha tehát valaki a rendezés előtt pl. Zrínyi Miklós, a költő leveleit kereste, kénytelen volt a leveles fiókokat mind átnézni. Ha tehát Batthyánynak elég helye lett volna, hogy a levélcsomagokat, melyek ezernél jóval többre rúghattak, időrendi egymásutánban egymás mellé rakja, valamint segített volna. De a kutatás még így is nehézkes és körülményes lett volna, mert a levélírók abc=rend szerinti csoportosításának következtelenségei és az időrenddel való párosítás a keresett darabok gyors megtalálását egyenesen kizárta.

II.

A missilisleveleken kívül Ádám gróf a levéltár egyéb írásait és okleveleit, továbbá a különféle számadásokat, egy szóval a gazdasági iratokat is rendezte. Itt is elsősorban az időrendet vette tekintetbe. Míg azonban az irat- és oklevélanyagnál csak az időrendre ügyelt, addig a számadások, leltárok stb. rendezésekor az irat mineműségét (pl. pénz-, gabóna-, bor- stb. számadás), továbbá az uradalmat is figyelembe vette. Így a németújvári, a rohonci, a szalónaki stb. uradalmak szerint csoportosította a különféle számadásokat. Még pedig keletkezésük ideje, mineműségük és végül uradalmak szerint egy szerűen összerakta azokat és egy-egy csomóra ráírta, hogy ezek a szalónaki uradalom gabonaszámadásai x évtől y évig, s ezzel a rendezés készen is volt. A számadási anyag új rendje tehát sokkal egyszerűbb és hasznosabb is, mint az iratoké. Az iratok rendezése ugyanis, noha egyszerű feladatnak látszik, mégis körülményesebb volt, mert az évszám mellett Ádám gróf minden csomagoeskára teljes részletességgel rávezette minden darab tartalmát, tehát itt voltaképpen regesztáznia kellett.

Hogy rendszerét szemléltetővé tegyük, idézünk néhány példát.

«Anno 1640. es 1641. Az szegeni aniam holta vttan valo dolgok, vgi mint az szolgainak es mas rendbeli mester Embereknek az suplikatioiokban valo pretensioioknak az meritoma, mit kivanianak s az minemő biszonios adosagokis maratak reaia s kikteől aszoknakis suplikatioioknak az meritoma breviter s mint kivantakis kontentatioiokat. Klauszne ados levellenek az pariaia, az mi szalogbanis van ot fen az aniam partekai keőszeöl. Dobran mi volt az Tarhaszban valo ladaiban szegeninek, iora valo parteka, s az kin vallo olmariomibanis mik voltak. Az meni penszt tanalaz Tisztartoiia ladaiban es azt hova deputaltokis az hugaimal, mint itt voltak ekor, az meni pensz Restanciakis kin vannak az anniam Joszagiban arol valo brevis Extraktos Farkas Janos csinalta esztet, Niereghiarto auszczogia vallami nieregek csanallasarol szamonkra, Az Horpergi keő Faragonak az minemő sponczedlid adott az Attiam es az Aniam, hagi vallami epeöletben vallo Faragot keövekkett csilnallion, arol valok, s ugian enek az keő Faragonak suplikatioia hagi megh fiszesenek nekie munkaiattol, az mint kiteczik az mit csinalt es minek kivanja az arrot, itt fel tanalni asztatis. Nro 12.» Vagy:

«Anno 1645. 1646. es 1647. esztendeöbéli állapotok mind ugi mint az Nemes orszagh vegeszese szerent, es eő Feölsege resolocziöia akczedalvan, Az magyar Comisarius vrak az mint Kis Martonban giöltenek, es ifiu kirali vronk az mint irt nekiek ket iszben, es eökis eczer mint irtak vallaszt, az Pallatinusis mint irt az komisariosoknak arol, Azon giöllesen Posonban valo dolgok az 4. Pontomnak az diplomaban, es arol mint kellettnek akomodalni az Evangielikusokat, Lipai Gaspar kivansagi az tesaurarius tisztiröl az orszagnak es aban mit helles es mi nem. Kánisa keöröl valo nemeseknek neheszsegek az levelek hordoszasaban, es mas holmi aprolek dolgokrol, kit le irtanak, es az Evangielikusok be adot suplikacziöiok az eő dolgokrol, eszeket magiara fordetatvan ioban ercsem, arol valo, de vgi gondolom eszt be irtak az *derek laistromban* eszeket, az hettedigh Pontomnak az diplomanak es az koronanak megh lettasara valo deputatos vrak es mas rendbeliekis az fő rend köszeöll, es az sz. Egihazsim fel irasok es oda adasok is enihani aszok keőszeöl, noha esz csak pro memoriale irtam volt magamnak, de masotis megh van irva iobanis, eszt ugi tudom. Az Giöri Prepost Beny Janos az minemő laistromot be adot, hagi Pöspekiek Draskovics Giörgi meni suma penszt vette el az kaptallonak, es az Deszmakrol es az banderiom tartasarol valo artikulusokat, holot tanaltatnak fel, Az minemő fasiot Csaki Laszlo adot magyarol

Pallatinos Eszterhas Miklos elleött az Aniamnak f. 40000, azt Transomaltatvan az hugom Baberli Forgacsne az leleszi Cap-talanban aról valo par, Az eő Feölsege Csaszar vronk Consiliomot hirdetetet volt es anak az el mulasarol, mint irt az Ersek Lipai Giorgi az Tanacs vraknak, Eszterhas Daniel es Csaki Laszlois mint irt, aszoknak az Pariaiook esz, Vasvarmegienek kett iszbeniek az minemő leveleket irt eő Feölsege es az Pallatinos Eszterhas Miklosis es Nadasdi Ferenczis az Personalis Insorekczio felleöl voltak csak mind az kontinen= cziaiook, eszek mind. Nro 13.».

Végül van ezek közt is évszám nélküli csomag, ilyen fölrattal:

«Az mynemő Algiokat Eöntetem Becsben, az meni Reszet aszokra keöltem fell, es az meni penszt attam imaris reaia az mestereknek, aról valo dolgaim es quitancziai vanak itten az mestereknek, s az mint vttolszoris szamot vettetenek az algio eönteoövell es masfele mester Emberekell, s az mint megis fizetenek nekiek, s mivelis kontentaltam eőket, ereöl valo dolgok es giegiszegetesek vannak itten mind *ki nem hiszi lasa megh*».

Ilyen terjedelmesen és hosszasan, sőt még ennél is bőbeszédűbben írja le Ádám gróf egy-egy aránylag elég vékony és kevés darabból álló iratsomag tartalmát és mindezt sajátkező, jellegzetes írásával. Korántsem állítjuk, hogy egyéni humoros megjegyzésekkel fűszerezett regesztafélei szakszerűség szempontjából teljesen helytállóak. Ádám gróf nem is törekedett szakszerű levéltárrendezésre, hiszen, amikor munkához fogott, nem a távoli jövő tudományos kutatóira, hanem elsősorban magára gondolt. A levéltárat a maga és utódai használatára rendezte.

Ez a rendezés azonban a levelek és az iratok becsomagolásával, a csomagokra alkalmazott föliratok szerkesztésével még nem volt befejezve. Ádám gróf a keresés megkönnyítésére elenchusokat is készített, és pedig elég sokat. Ezeket is nagyrészt sajátkezőleg írta, pontos lelkiismeretességgel mindent bejegyezve.

Már 1635-ből találunk a körmendi levéltárban Ádám gróf kezével írt elenchust, melynek ezt a címet adta:

«Anno 1635. Az minemő Aztalom vagon Fyokakal az Tarhaszban annak az also reszeben, az asztalnak az fel nitasa vagon, es ottan az minemő Fiokak vanak es azokban miről valo laistromok es levelek vannak es vasallasrol valo quitancziai, es azonkyvöl egieb dolgaimrol valo dolgaim annak fel lrasa, Nomerosszerent».

Az elég szokatlan című elenchusból megtudjuk, hogy

Ádám gróf írásai ekkor még összesen tizenegy fiókban kényelmesen elfértek, annyira, hogy e fiókokban nemcsak levelek, írások, oklevelek, számadások stb., hanem más mindenfélék is voltak. Így pl. a IV. fiókban a 7. szám alatt egy leírást találunk arról, hogy: «Podonban (azaz Bádenben) mint kel főródni». Ugyanitt a 9. szám alatt ezt olvassuk: «Eben az kis papirosban vannak be takarva kis pargaminás képek». (Ezekből néhány még ma is megvan.) A VII. fiókban a 4. szám alatt pl. «kallendáriomok», azután «az pöcsetimnek az le niomása az mint Becsben mostan csinaltatam es vallami nemet hystoria» is volt. A VIII. fiókban az 1. szám alatt «kallamáris vagion poroszostul es pennak es regi pöcsetek, es vér kőis es az mint az araniat merik es egieb czirkoliomok» s apróságok, de a 2. szám alatt már a Wilferstorfok leveleit találjuk.

A minden írást gondosan megőrző Ádám gróf saját levéltári anyaga természetesen évről-évre rohamosan növekedett, hiszen már a hatalmas levelezés is jól megduzzasztotta az anyagot. Míg írásai 1635-ben tizenegy fiókban elfértek, 1651-ben a «fiókák» száma már 23, élete végén pedig, 1658-ban a német-újvári levéltár ősi iratai és a magakorabeli «modern» iratanyag együttesen már csak 63 ladulában fértek el.

Míg 1635-ben Ádám saját írásainak elenchusa mindössze egy 13 lapos (26 oldalas) negyedréta alakú füzet, addig pl. az 1644., de még inkább az 1658. évi levéltári lajstromok már vastag könyvszerű, szintén negyedréta alakú füzetek (114, 125, 134 oldallal), melyekbe az Ádám gróf által rendezett csomókcskákra írt részletes és hosszú regesztaszerű tartalmi följegyzések számszerinti sorrendben vannak bevezetve. Az 1658. évi levéltári lajstromkönyv címe: «Anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo octavo, die prima May. Az minemeő egyformán valo, Diuofábul csinálattot kétt Sraibtisem vagyon, azoknak az Fiokáiban numerusok szerént a mirül való írások vannak, ugy mint, Joszágink ieövedelmeirül, és egyéb állapotokról való Registrumok, Levelek és Leveleknek pariai s küleömb küleömb féle Memorialéknak ez Laystromban reöuideden való bé foghlaltatása etc.».⁹

Ezekben a lajstromokban olyan írások regesztáit is megtaláljuk, melyeknek eredetije — sajnos — ma már nincs meg, vagy legalább is eddig még nem került elő. Így pl.: a Fasc. L. Litt D/1 lajstromban az V. fiók 18. szám alatt: «Czeleez Miklósnak az irata, valami Historiarul, mellyet akart csinálni». Vagy XIII. fiók 6. szám: «Az mint Prágát az ellenség megh

⁹ Körmendi levéltár: Extractus-ok fasc. L. litt. D/1—3.

vette, az is mint és hogy let megh, ugyanakkor a helben micsoda rendbélieket foghtannak es vághtanak le, arról való írás deákul és németül és más hirekrül való írásokis vannak itten. Colere= dorul minemeő Pasquillust csináltanak Prágában». Vagy ugyan= ezen fiókban 3. szám alatt: «Anno 1648 et 1649 esztendőbéli állapotok ezek mind, ugy mint numerus szerént, hogy micsoda hireink iüttenek, Pasquillusokat is küldvén . . .» Ezek a pas= quillusok ma már nem találhatók.

Batthyány Ádám gróf rendezési munkája mindenképpen jelentős teljesítmény volt, s különösen hálásak lehetünk pontos, igen részletes és bőbeszédű följegyzéseieért, mert ha esetleg az eredeti írások itt=ott el is vesztek, mégis nyomuk maradt. A följegyzés ugyanis az eredetit némileg pótolja, és ha másról nem, legalább egykori létezéséről tudomásunk van.

A «Sraibtis»=ek fiókáiban és a Tárházban «falban való olmariumban» elhelyezett családi levéltár nemcsak az Ádám gróf korabeli írásokat tartalmazta, hanem benn volt ebben a németújvári ősi levéltári anyag is, ez utóbbit azonban már nem Ádám gróf rendezte.

III.

Egy XVII. századi, ma már használaton kívüli, levéltári lajstromkönyv első oldalán talán Csepreghy vagy más beje= gyezte, hogy a Batthyány=család levéltárát kétségkívül már Batthyány (II.) Ferenc idejében rendezték, vagy kezdték ren= dezni, viszont az e kötetbe foglalt iratok rendezése Batthyány Ádám idejében «circa annum 1650.» készült.¹⁰ Lehet, hogy a levéltár anyagában már Batthyány Ferenc is teremtett vala=

¹⁰ E bejegyzés teljes szövege így hangzik: «Registrum Litterarum excelsae Familiae Comitum de Batthyán, haud dubie sub magnifico domino Francisco de Batthyán, qui † 1625, compilari ceptum. Probabiliter tamen sub filio eiusdem Comite Adamo I. prout hoc vita scriptoris manuscriptumque eius, cum priori huius registri massa, conforme testatur, circa Annum 1650 in hunc librum ordinemque redactum et inscriptum. Quod tandem per Comitem Christophorum, filium eiusdem natu majorem conservatum. Anno autem 1694. per huius filium, Comitem Adamum II. serie etiam non repertorum literalium instrumentorum ad calcem fiokarum adjecta particulariter revisum, ultimo denique per excellentissimum dominum dominum comitem Ludovicum, diligenti cura et vigilantia, illis etiam in Anno 1694. non repertis, post diutinas, easque sollicitas investigationes, majori ex parte reinventis et repositis, denuo particulariter revisum, accuratoque examini subiectum anno 1742. et subsequentibus». Ez tehát voltaképpen egy mogyoróhéjba sűrített levéltártörténet akar lenni! A kötet első lapján fönt a lapszálon Batthyány József bíboros írása: «Vidi in Körmend 9na Augusti 1777».

melyes rendet, ilyen volt is, az első *alapvető rendezés* azonban és pedig éppen 1650-ben megint csak Ádám nevéhez fűződik.

Batthyány Ádám gróf a magyar nyelven kívül tudott valamennyire németül, de már latinul kevésbé, így tehát, ha talán ideje lett volna is, a latinnyelvű középkori családi oklevelek rendezésére vállalkozni nem mert, viszont azonban rendezetlenül a levéltárnak ezt az állagát sem akarta utódaira hagyni. Kénytelen volt tehát e munkára megfelelő hozzáértő szakembert keresni, s ezt Litomericzy — nevét néha Litomericzkynek is írja — László németújvári ferences barát személyében meg is találta.

Nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy Ádám gróf a levéltár rendezéséről Litomericzyvel mikor tárgyalt. Följegyzések nem maradtak, csak annyit tudunk, hogy állítólag 1650 első (?!) napjaiban Litomericzy a levéltárat már rendezi, eszerint tehát a rendezés már 1649-ben (?!) megindult volna. Mindenesetre szerencsénk, hogy Ádám gróf a rendezés idejében nem volt mindig Németújváron, mert így Litomericzy kénytelen volt a távollévő grófnak időnként rendszeres jelentéseket küldeni, s így a rendezés kezdetének kétségtelen időpontját meg tudjuk állapítani, továbbá a munka egyes szakaszait és az ütemét követni tudjuk.

Litomericzy első előttünk ismert jelentése 1650 január 9-én (ha az évszám nem hibás!) Németújváron kelt, benne Litomericzy a Rohoncon lévő Ádám grófnak a következőket írja: «Egy kis Vétek esett az ladák zámában, az Correcta Nioltzadik ladában lévő leueleket eluégeztem, az előtte való NO 7 hatra vagion, kihez maid kezdek Istennek segítségéből, de ennek az fogiatkozásnak könnyü oruosagha vagion. Ebben azért az 7. hetedik ladában Veszprimi, Somogiuár, Tolna és Fejér Varmegyében léuő Joszagoknak leuelei, Beczkorul és Also Lynduaról valo, Processussok sok kölömb kölömb féle dolgokrul régiekkel edgiött vannak. Minekelötte azokat el végeztem, szüksegesnek talaltam lenni, hagi egészségemreis gondot visellyek az Nagysagod Mennyorzagh érdemleő ayanlola s segítséghe mellet, hogy yöendöben alkalmatosabban szolgálhassak Nagysagodnak, a mint hagi igiekezemis szüüből. Megh varom azokaért az Nagysagod kegyelmes paracholattyat, s rendelését, noha az kezem erőtlenséghe unszol houa hamarab valo el menetelemre».¹¹

¹¹ Litomericzy levelei, egyet kivéve, mind a missilisek közt találhatók.

A körülmények látszólagos összejátszása azt látszik bizonyítani, hogy Litomiczy kezének «erőtlensége» miatt tényleg orvoshoz, vagy gyógyhelyre ment, mert jelentései 1650 szeptemberéig, tehát feltűnően sokáig kimaradtak. 1650 szeptember 1-én kelt levelében, mely Sárváron kelt, maga Litomiczy írja, hogy augusztus havában a «Savanyó» víznél volt, majd a rend Nádasdy kérelmére Sárvára küldte, ahol ugyancsak oklevelek regesztázásával foglalkozott. Litomiczy e Sárváron kelt levelének tartalma: hogy Ádám gróf augusztus 2-án kelt levelét csak ezen hónap «föttán Sauannyó víznél vettem el» és hogy választ azonnal miért nem adhatott, a németújvári gvardián által megizente. «Ugy vagion Nagysagos kegyelmes Uram, én tiszta buzgó szüüből kéuanom Nagysagodnak Isteni imat-sagim fölött, az olyan particularis dologhbanis szolgalmom, nem chyak én, hanem az egész szent Szerzetünk, respective ez a mi Magiar Provinciánk, mint illy nagy Fundatorunknak, de a mikor én a levelek sokasághátul megh szabadulhatok, Nagysagodnak megh nem időzhetem, noha elegendé érte vagyok erőmnek fogyásuális, hogy el végezuén itten az ream bizot leuelek Regestralássát, az Nagysagod Feyedelmi laba allá vessem hasonló vékony és csekely szolgalmomath».

A kötelesség arra unszolja őt, hogy Nádasdyt, akit a napokban ide haza várnak, megkérje, hogy engedje őt két-három hónapra, «főkeppen pedigh ez őszre, kit hallom mérgesnek lenni itten», — Németújvárra.

Ismervén most már Litomiczy e levelének tartalmát, önkéntelenül gyanus lesz előttünk előző levelének kelte, és egészen valószínűnek látszik, hogy előző levele nem 1650, hanem 1651 január 9-én kelt. Megerősíti gyanunkat és szinte bizonyosnak vehetjük az időbeli tévedést, ha beletekintünk Litomiczy 1650 október 2-án kelt levelébe, mely már Németújváron kelt. Ebben ugyanis a rábízott levelek «állapattya felől» a következőket jelenti:

«Az egi elseő ladában léueő az Nagysaghad Németh Uyuari ygassaghát nézeő leueleit megh nézuén, s rendbe hozuán, más ladabanis talaltam hozza illetüket. Isten segítségével holnap végezem el az egi első ladát, mint hofi abban léueő leuelek méggh nem vóltanak rendben, s azért uyonnaan kellett őket megh nézmem, s fel yedzenem mindenikének hátára az ő mine-mösségeket. Tegnap Szent Eleki, s Orbanfaluai dolgok forgottanak kezeim kezét, tudom az Nagysaghad kegyelmes akarrattya kéuannya Contentatiot ez particularis szolgalmom, melly miuel hogy időt kéuan, reméllem, hogy Nagysaghad ki adot kéét lada mellet, patientiaual méltosztatik lenni én hozzám,

hogi yüendöben köszönetet megh érdemllyen vékony szolgalatom». Világos az évszámbelei tévedés, ha elolvassuk ab Arco János Maxentius ferencrendi generális commissariusnak 1650 október 8-án Bécsben kelt és Batthyány Ádámhoz intézett levelét, melyben jelzi, hogy «Litomonicí» László páternek bizonyos oklevelek regisztrálási munkálataihoz az engedélyt szíves készséggel megadta.

Nyilvánvaló most már, hogy Ádám gróf Litomericzyt a németújvári levéltár rendezésére 1650 augusztus 2-án kérte föl, s úgy látszik ugyanekkor vagy talán valamivel később a rendezési engedély kieszközlése végett ab Arco generális commissariusshoz fordult. Tehát a szeptember 1-én még Sárváron dolgozó Litomericzy valószínűleg csak szeptember hó második felében, vagy annak vége felé érkezett Németújvárra, s kezdte meg itt a munkát. Minden bizonnyal még benne volt tollával az 1650-es esztendő lendületében, midőn 1651 január 9-én kelt levelét hibásan az előző évre keltezte.

A németújvári ősi levéltár rendezésének gondolata eszerint Ádám gróf elméjében 1650 nyarán érlelődött meg, s midőn megtudta, hogy az ehhez értő Litomericzy Sárváron dolgozik Nádasdyéknál, elhatározta, hogy meghívja Németújvárra. 1650 szeptember végén Litomericzy már Németújváron rendezgeti a Szent Elekre és Orbánfalvára (mindkettő Németújvár tartozéka volt) vonatkozó okleveleket, amelyek ma a körmendi levéltárban, az Acta Antiqua Almarium I. Ladula 4-ben, az 1—52. tételszám alatt őriztetnek.

1650 október elején Litomericzy a németújvári levéltár első és második ladulájában lévő okleveleket már rendbe szedte és regesztázta, 1650 október 15-én kelt levelében pedig az ekkor Rohoncon tartózkodó Batthyány Ádámnak jelenti, hogy Batthyányné Auróra Katalin asszony a hármás számú ladulát is kiadta és most annak tartalmát dolgozza föl. A jelentés így hangzik: «Nagysaghos kegyelmes Vram! Az Nagysaghod parancholattyára, sub No 3 signalt ladat ki adta Aszonyünk Eő nagysagha, akiben leueő Zalonaki leueleket elledighis által oluastam vólna, léuén elégedendő időm az előbbnieknek rendbe hozása után; ezekhez is maid Isten segítségébeől kezdek, és a mennyére az én vékony tehetségem megh engedi, oly yo ziuel, igazan, es hiuen akarok szolgálnom Nagysagodnak, az mint magha Nagysaghod kéuanna, eröm s szemem fogiatkozásavalis, s e mellet azon könyörgek az fölséghe Istennek mindennapi aldozatomba, fel emelt kézzel, hogi Nagysaghod minden feyedelmei gondolatit, szandékit es chyelekedetit szerenchéltesse, adgia leleki idvösségét, ez vilaghi élet-

benis nagi tisztességére és az reghi s neuezetes Familiaianak nagioib es nagioib kityeredésére és gyarapodására. Ámen».

Litomiczy tehát ekkor azoknak az okleveleknek a rendezését kezdi el, amelyek Szalónakra vonatkoznak, s amelyek ma Kőrmenden az Acta Antiqua Almarium I. ladula 7—8-ban, az 1—148. tételszám alatt őriztetnek. Fél hónap mulva, tehát október végére Litomiczy már a negyedik ládával is végez és jelenti, hogy immár az ötödik láda következik, melyben a dobrai uradalomra vonatkozó oklevelek vannak, s amelyek ma is megvannak az Acta Antiqua II. Almariumában, a ladula 5—7-ben, a 20-tól 262-ig terjedő tételszám alatt.

Litomiczy erre vonatkozó jelentése így hangzik: «Nagysaghos kegyelmes Vram! Az eleőt való harmad nappal megh irtam vala Aszonyomnak Eő Nagysaghanak, hogy az negiedik ladaban léueő leuelek Regestralasa véghe felé vagion, nem kétlem Nagysaghadis eddigh megh értette. Köuettekik azért az Ladaknak Eőtedik No 5. szám, a kiben Dobray Joszagrul való leuelek vannak, ha az Nagysaghad kegyelmes akarattya, s parancholattya az, hogy touab késsem itten, az Nagysaghad szolgalattyéban, megh varom az Nagysaghad tetzéséteől. Az feleől megh irt Dobrai Leuelek sinchenek rendbe szedegettetuén, az mint az eleőbbeniekis».

Litomiczy eddigi jelentéseiből látjuk, hogy a rendezés munkája a számozott ladulák sorrendjében aránylag gyors ütemben folyt, s rövid idő alatt elég tekintélyes anyag regesztázása készült el. Az ötödik ladula után a rendezés munkájának üteme lassabbodik, sőt meg is akad, ugyanis Perneszy uram részére kellett valami okleveleket föl kutatnia és kivonatolnia. Erről ír Ádám grófnak november 27-én kelt levelében: «Tegnap érkezvén ide Aszonyunk eő Nagysagha után, a nagi rosz ut miat eléb nem lehetet, már ez éyel keét ládáual hántam fel az leuelekben, Perneszi uram signaturayaban felyedzet'szükséghes praetensioit nem találtam, azon lészek, hofi mégh ma megh nézzem őket és ha mi ollyas talaltatik, azonnal el köldi Aszonyunk eő Nagysagha».¹² Ugyanerről a munkáról ír Litomiczy december 8-án kelt levelében is: «az adjungalt extractust le sem irhattam ad purum, elég gondom volt az éttzaka azoknak originalisa oluasasaban, mindazonaltalam megh oluashatni aztis, Nagysaghadtol ezokaért bochyanatot varok». Úgy látszik, a Perneszy részére történt kivonatolásnak ezzel még nem volt vége, mert 1650 december 31-én Litomiczy ezeket írja Ádám grófnak:

¹² Kőrmend, Majorat. Alm. 1. lad. 35. geneal. nr. 49.

«Nagysaghos kegyelmes Vram! Aminemeő leueleket parancholt Nagysaghad, hogy extrahallyam Perneszy Vram Eő kegyelme requisitoyara, maid negied napi a leueleknek hanyasa utanis egyekre sem akadhattam, a ki az nekem köldet signaturában volna, hanem a kiket fel találhattam sok munkaual, Nagysagodnak meg köldettem, Nagysaghad azokat megh nézetvén, ha kegyelmes akarattya lézen, communicalthya őket Nagysaghad Perneszy Vrammal. Isten segetségébeől holnap kezdem el a leveleknek rendel való Regestaliasat».

E levélből megállapítható, hogy a németújvári levéltárban lévő okleveleknek már eddig is volt valamelyes jelzetük, de, úgy látszik, azok után nem volt könnyű eligazodni és valamit megtalálni. A Perneszy-ügy miatt Litomericzy csak 1651 január 1-én folytathatta a rendezést.

Amint a hibásan datált levél tartalmából már tudjuk, 1651 január 9-ére a hetedik és nyolcadik ládában lévő oklevelek kerültek rendbeszedésre, január 13-án pedig már jelenti: «Zintén mostan véghe felé vagyok az *utolsó* ladanakis, ugi vélem, hogy ma végezem el aztis: Nagysaghadnak uyonna és alazatossan könyörögvén, hagi kegyelmes ayanlása terénth méltoztatnék Sopronba való menetelyre alkalmatossaghot megh parancholni. Megh yóuen egészsgben, azon lészek, hogy mind ami sok Nagysaghad én velem méltatlan zolgaiaual, s Caplányáual teött s teöndő gratiayát, kéétképen való zolgalatommal Nagysaghadnak s az Nagysaghad apró Zenteinek megh halallyam».

Ez Litomericzynek a levéltárrendezés ügyében írt utolsó keltezett levele, melyből meg tudjuk azt is, hogy az erőltetett munka a páternek megártott, s betegség címén Sopronba kéredzkedik. Nem tudjuk, hogy tényleg elment-e Sopronba vagy sem, következő levelei már keltezetlenek, s az a benyomásunk, hogy Ádám gróf csak a munka befejezése után engedte el. A keltezetlen levelekből a munka megszakítás nélküli folytatására lehet következtetni.

A keltezetlen levelek sorrendi egymásutánja tartalmuk segítségével könnyen megállapítható. Január 13-iki levelében Litomericzy bejelenti, hogy az utolsó ládának is már a vége felé jár. Sajnos azonban nem árulja el, hogy a sorban hányadik volt ez az utolsó láda? Tudjuk, hogy a 7—8. ládákkal január elején végzett, így az utolsó láda a kilencedik, legföljebb a tizedik lehetett.

Az utolsó ládabeli levelek földolgozásakor az egyik keltezetlen levelében részletesebb jelentést tesz arról: hogyan rendezte e láda tartalmát.

«Az utolsó ladában léueő feles levél, minthogi zur zauarva vólt, szükségképpen el kellet vallaztanom egi mastül öket, és kólómb kólómb féle fasciculusokban kőtnőm, időis kéuantatot hozzá, s noha lattatnak némellyek nem szükségeseknek, de az forgandó időhez képest történhetik, hoga nem lésznek haszontalanok: az Joszágoknak maganyossan fel jegyezuén a Neueket, yőuendőben ha a mi leuél kéuantatnék kőnnyőbben yuthat hozzá az őtet kereső. Nagysaghad megh őresseduén szüntelen való nagi foghlatatosagiteől, ha méltoztatik fel faradni, az hatra marat leueleknek helyben való el rakassara yol chielekednék Nagysaghad, én azon vagiok, hoga mégh ma el végezzem az apro causalis leueleknekis regestralását».

E ladában tehát nagy volt a zürzavar. Litomericzy a rendezéskor az össze nem tartozó okleveleket széjjel választotta, és azután úgy látszik ingatlanok szerint csoportosította. A szükségtelennek látszó okleveleket is megtartotta; *kiselejtezésüket ellenzi* ugyanis, mivel még idővel szükségesek lehetnek. Az oklevélkötegek elhelyezéséhez meghívja Ádám grótot.

A németújvári levéltár rendezési munkáinak nagyobbik felén Litomericzy körülbelül 1651 január havában átesett, s azután már csak pótlások és végső simítások voltak hátra. Erről a befejező munkáról szólnak utolsó levelei.

A három utolsó levél tartalmából látjuk, hoga Litomericzy a még hátra maradt, úgynevezett «kis lada»-ban lévő oklevelek rendezésével és helyrerakásával foglalkozott, s ez utóbbi művelethez ismét meghívta Ádám grótot. Azután még sor került az «idegen, gazos és rongyos» oklevelek számbavételére. A rendezési munkák során elkészült a németújvári levéltár első szakszerű és az akkori követelményeknek megfelelő levéltári elenchusa, melynek megvan a Litomericzy által írt fogalmazványa. A végleges fiókbeosztás és elhelyezés után pedig elkészült a díszes, szattyánbőr kötésű, arany metszésű levéltári lajstromkönyv, mely ma már használaton kívül van ugyan, *de a körmendi levéltár jó részének mai beosztásához az alapot mindvégig ez a kötet szolgáltatta.*

Litomericzy három utolsó levelének a levéltári rendezésre vonatkozó része így hangzik:

«Nagysaghos kegyelmes Vram! Isten segítségébeől el végeztem az kis ladában léuő leueleketic, tudom Nagysaghadnak azonkiuőlis itt fen a Várában vannak hol mi foghlatatosaghi, Isten fel hozuán Nagysaghadat yó egészségben, meltoztassék ezeketis az teőb leuelekhez tenni». Az oklevelek elhelyezésére kéri Ádám grótot a következő levelében is: «Ha Nagysaghadnak egi kéét orára való ürességhe volna, kérem Nagy=

saghodat nagi alazatossgal, méltosztassék ezeket a leueleketis el rakatnj, nem hittem vólna, hogi anni legien abban az ládában, ez eginéhani nap volt munkám vélek, valami keués hátra vagion, egi kéét óra alat el végezem aztis». Végül a rendezésről szóló legutolsó levél: «Az ideghen, gazos s rondgyos leuelekkel egész éjféligh szem veztegeteő faratsaghom vólt, mégh egi mastul el valaszhattam s külömb külömb kötésekbén chinalhattam őket. Nagysaghad az maga leueleiuel, kik már irua vannak ezeketis el teheti, ha annyra való ideje vólna Nagysaghadnak. Mint hogi az idő mulik, ideyeis visza fordulnom az előbbeni Vramhoz: Mind az által e kéét három nap Nagysaghad által hánnyathattya azokat az leueleket, a kiket gondollya Nagysaghad, hogi szükséghképen megh kel nézni őket».

Litomicz nagy művét aránylag rövid idő, mindössze néhány hónap alatt, befejezte és úgy látszik, visszatért Sárvarra Nádasdyékhoz, hogi az ottani levéltár rendezését folytassa és befejezze. Midőn ezzel készen lett, rendje Sopronba helyezte át. 1653 december 14-én innen, úgy látszik kaszaházi Joó Miklós ösztönzésére, Batthyány Ádám grófnak levelet ír. Megemlíti, hogi Joóval sokszor beszélgetnek a körmendi állapotokról: «igen jó vólna, ha Nagysaghad az éötet illeteő azon körmendi okleveleket viszszaadná jó móddal». Tudjuk azonban, hogi Batthyány se jó móddal, se máskép okleveleket nem szívesen adott ki a kezéből, s így alig hihető, hogi Joó a körmendi levelekből valamit is visszakapott volna.

Említettük már, hogi a körmendi levéltárban megvan Litomicz sajátkezűleg írt lajstromának fogalmazványa 219 lapon (438 oldalon). Ez a németújvári levéltár azon regesztáit tartalmazza, melyeket a rendezéskor Litomicz az oklevelek hátára rávezetett. A lapoknak csak az egyik felén van írás, a tisztán maradt részeket Litomicz részint pótlások beírására, részint pedig a beosztás és jelzetek (signatura) bejegyzésére tartotta üresen. E lajstrom szerint a németújvári levéltár ekkor 16 rendes nagyságú és egy kis (parva) cistában nyert elhelyezést. Ezen az eredeti beosztáson azonban még Ádám gróf életében változtattak, a változást a lajstromkönyvbe be is vezették és midőn a levéltár új rendje és beosztása teljesen és végleg kialakult, csak akkor tisztázták le Litomicz művét.

Litomicz rendezésében a cisták capsákra (ez tehát a mai almarium és ladula beosztás alapja) oszlanak, a capsákon belül az egyes okleveleket betűkkel vagy sorszámokkal jelölték meg. A lajstromkönyvnek külön címe nincs, hanem az mindjárt a németújvári okleveles résszel kezdődik («Regestum Litterarum

factum bonorum Németújvár concernentium»). A könyv táblájára belül egy későbbi kéz beírta: «Primaevum et antiquum Regestrum excelsae Familiae Comitum de Batthyán».

Az I. cista 1. capsájában tehát a németújvári oklevelek voltak elhelyezve, mint ahogy az Acta Antiqua gyűjtemény ma is ezzel kezdődik. Litomericzy rendszerében az első oklevél (Cista I. capsza 1, A.) Batthyány I. Ferenc 1559. évi végrendelete. Az I. cista 2. capsájában a Revistyére, Saskőre, Lipcsére és tartozékaikra vonatkozó oklevelek voltak, melyek a körmendi Batthyány-levéltárban ma már nincsenek meg. Litomericzy többször említett kötetének első lapján is ott találjuk Batthyány József bíboros bejegyzését: «Vidi in Kormend 9-na Augusti 1777».

A levéltárnak végleges rendje és ezzel Litomericzy rendszere ekkor átalakult. Ekkor ugyanis az oklevelek 23 «fióká»-ba kerültek, egy-egy fióka pedig táskákra oszlott, s így találjuk az elrendezést a már említett díszes kötésű 134 lapos (268 oldalas) végleges lajstromkönyvben.

Litomericzy rendezte és regesztázta a körmendi levéltár mai állagának mindazon okleveleit, amelyek az Acta Antiqua, a Memorabilia és részben a Majoratus gyűjteményekben vannak, de nem rendezte és nem is rendezhette pl. a Heimiana részt, a Forgách levéltárat, azért, mert ezek csak később kerültek Németújvárra.

Természetesen a Litomericzy rendezte oklevelek közt is akadnak olyanok, amelyek ma már a körmendi levéltárban — sajnos — nincsenek meg. Így pl. hiányzik ma már a régi 27. fiók 7. számú oklevele, melyben II. Ulászló király 1514-ben Medves Bertalannak armálist ad. Ugyanitt a 69. szám alatt említett «Testimonium, unde populus in partibus Regni Hungariae quosdam pagos penes Agriam inhabitans olim Gallica lingua usus fuit», azaz az egervölgyi egykori francia telepekről szóló oklevél szintén nincs meg.

IV.

Úgy látszik, Ádám grófnak egyik szenvedélye a régi írások gyűjtése volt. E tulajdonságát már akkor elárulta, midőn a körmendi apácák kihalásakor ezek levéltárát csak nagy nehezen, hosszas huza-vona után volt hajlandó a győri jezsuitáknak átengedni, s az oklevelekből még így is megtartott néhány darabot.¹³ Ádám gróf oklevélgyűjtő szenvedélyét emberei is ismerték, s így történt, hogy 1635-ben Ádám németújvári

¹³ Körmendi Füzetek: 1. sz. 20—21. l.

tisztje, Festetics (Ferstetych) Pál Szombathelyről urának a következőket jelentette: «Ma, hagi Praedicatorul ky iottem uolna, szolita magahöz praepost vram es ielente ő kegyelme, hagi az elmult nappogban Gorup Janos vram, nem tudom mit chinaltatot uolna haza korul, komiuese talalt egi uak ablakra, abbn az ablakban talalt ennihan rendbeli leuelet tob leuelek kozot meli Nagysagodra nezendeo uolnanak, uagion Rohonczi es Zalonoky pecsetes staturoria leuel: io uolna Nagysagodnak Gorup vramat magahöz hiuatni es idein ha ollias leuelek uolnanak maga kezehez tule, meg mas houa nem eitenek, őket uenni».¹⁴ Nem tudjuk, hogy ezeknek az okleveleknek mi lett a sorsa, mert Gorup János leveleiben ezekről szó nem esik.

Midőn Festetics Pál 1640-ben meghalt, hagyatékában természetesen jócskán maradtak a németújvári uradalomra vonatkozó gazdasági iratok. Ezeknek ügyében Lony Mihály vasvári prépost 1640 december elején Szombathelyről a következőket írja: «Istenben el niughot Ferstesicz Pál testamentoma mellet az özvegy aszonnak köniörgéssere im Nagysagodhoz Ferenc pap vramat ki küldöttem, hogy ladaibul az Laistromit es egyeb tisztiehez valo eszközit ki veven, az Nagysagod kezehez ki adgia».¹⁵ A pontos Ádám gróf nyomban leltározatja a Festetics hagyatékában talált írásokat. A leltár ma is megvan. Címe: «Az megh holt Ferstetich Pall Viuari Tiztarto Ratioi közt talaltatot Partialék, Extractussok, commissiok es consignatiok s quietantiak». 115 tételszám alatt sorolja föl mindazon gazdasági természetű iratokat, melyek Festetics halála után hagyatékában voltak s amelyek természetesen a németújvári levéltárban helyeztetek el.

Ádám gróf 1650-ben valami levéltárat akart Szlavóniából elhozatni Németújvárra. Ennek keresztülvitelére Sylvester Jánost és Lippich Ferencet küldte ki. Úgy látszik azonban, hogy a kiküldöttek a levelek hazaszállítását ebben az időben ajánlatosnak nem tartották, viszont nem tudták, hogy a leveleket ideiglenesen kire bízzák. E tárgyban tehát írtak Ádám grófnak, hogy: «Az leveleket Nagyságos Vram mi nem tuttunk hol hadny Nagysagod hire nekwl, noha Mester vram svadealta, hogy Jesuitaknal hagihatnank, hanem magunkal hurczoliuk rosz heleken, tóztwílis felttyök, hanem Nagysagod irjon es provideallion felőle kire mernék biznyá».¹⁶

¹⁴ 1635 szept. 30. Szombathely. Festetics Pál levele. Körmend, missilisek.

¹⁵ 1640 december 4. Lony Mihály levele. U. o.

¹⁶ 1650 augusztus 2. Sylvester és Lippich levele. U. o.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy Ádám gróf nem elégedett meg azzal, hogy okleveleit, írásait rendezte és rendeztette, hanem igyekezett a családi levéltár anyagát a természetes gyarapodáson felül gyűjtés útján is szaporítani.

Ádám gróf legnagyobb érdeme mégis az, hogy a mai körmendi levéltár rendezésének eszméjét ő vetette föl, és részben saját tervei szerint végre is hajtotta. További érdeme, hogy a rendezés másik részét szerencsés kézzel egy olyan emberre bízta, akinek nyomdokain haladtak a családi levéltár későbbi gondviselői és levéltárnokai is.

Iványi Béla (Vonyarcvashegy).